

UDK
UDC

911.5:711.45 (45 »Tržaški Kras«) = 20

FUNKCIJSKA ANALIZA NASELIJ NA TRŽAŠKEM KRASU

Marijan Klemenčič*

Sodobni urbanizacijski procesi v vse večji meri brišejo tradicionalne razlike med mestom in njegovim agrarnim zaledjem. Oblikuje se svojstven tip pokrajine, katerega običajno označujemo s podeželjem ali ruralno pokrajino. Pogoj za oblikovanje takega tipa pokrajine sta možnost zaposlitve domačega prebivalstva v različnih neagrarnih dejavnostih in dobro razvito prometno omrežje. Osnovne značilnosti podeželja lahko v kratkem označimo z močnim uveljavljanjem urbanega načina življenja v agrarnem okolju.

Teoretska izhodišča

Za proučevanje funkcije naselij na takšnih območjih Christallerjeva shema centralnih krajev močno izgubi na pomenu, saj sili raziskovalce v potrditev ali zavrnitev znane, v precejšnji meri preživele sheme o heksagonalni hierarhični razporeditvi centralnih krajev. Novo smer raziskovanja naselij, prilagojeno današnjim razmeram in procesom, predstavlja funkcijska analiza omrežja naselij, ki izhaja iz osnovnih načel splošne teorije sistemov. Obe teoriji lahko na kratek in močno poenostavljen način označimo na sledeč način: če je prva usmerjena v iskanje pravilnosti forme, išče druga predvsem zakonitosti odnosov in gibanja. Torej, če ima prva poteze togosti, je druga izrazito dialektično usmerjena.

V. Kokole je v svoji obširni in izredno tehtni razpravi o centralnih krajih v SR Sloveniji pokazal na sorazmerno skromno učinkovitost uporabe Christallerjevega modela pri proučevanju slovenskih naselij (1). Podobno tudi I. Vrišer ugotavlja, da je »omrežje centralnih naselij v SFRJ kljub skorajda strogo pravilni sistemski zasnovi v resnici močno anarhično... Povojna industrializacija vnaša v to omrežje nove, včasih skorajda »tuje« elemente..., ki močno preoblikujejo staro hierarhijo, nastalo v pretežno naturalnogospodarski strukturi« (2, str. 423).

Pri funkcijski analizi omrežja naselij je zanimanje posvečeno predvsem funkciji naselbinskih enot znotraj sistema naselij, delovanju sistema in njegovih podsistemov ter odnosu sistema naselij do sosednjih sistemov.

* mag., asistent, PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

Če izhajamo iz hipoteze, da vse formalne kategorije, s katerimi operira splošna teorija sistemov, lahko opredelimo z naslednjimi tremi pojmi: *predmet*, *znak* in *odnos*, lahko iz omenjenih kategorij izpeljemo definicijo sistema: predmeti *m* oblikujejo sistem s stališča danega odnosa *R* in znaka *P* takrat, ko predmeti *m* izkazujejo znake *P*, med katerimi obstaja odnos *R* (3).

Omeniti velja, da je to ena izmed številnih definicij sistema; njena odlika (ali pa slabost) je v tem, da je zelo široka. Vsaka od definicij pa poudarja, da sistem ni enostaven seštevek elementov, ampak samosvoj in edinstven organizem, ki nima dvojnika.

Če navedene predpostavke prenesemo na področje naselij, lahko smatramo naselbinski sistem za »zapleten sistem, ki predstavlja določeno funkcijsko celovitost, oblikovano iz osnovnih sistemov na področju posameznih vrst lokalnih funkcij« (4).

Osnovne poteze naselbinskega omrežja na Tržaškem

Tržaško pokrajino v naselbinskem oziru lahko razdelimo na tri enote: Tržaški Kras, flišni del tržaške pokrajine in Trst. Izmed vseh treh enot ima Tržaški Kras posebno vlogo. Na njegove pokrajinske poteze in procese preoblikovanja prostorske strukture vplivajo štirje osnovni dejavniki:

1. lega na kraškem svetu, ki ostro opredeljuje način izrabe zemlje;
2. tradicionalna gospodarska navezanost na Trst;
3. geopolitična občutljivost območja, ki je s spremembami poteka političnih meja zahtevala vedno novo prilagajanje organizacije prostora novim razmeram;
4. nacionalna mešanost ozemlja.

V taki pokrajini ima mreža naselij poseben značaj, saj predstavlja izraz prepletanja vseh omenjenih dejavnikov v določenem trenutku, hkrati pa vsebuje vrsto historičnih usedlin ob elementih nove organizacije prostora. Poleg tega je terenska raziskava Gropade in Trebč na vzhodnem delu Tržaškega Krasa pokazala na močno notranjo povezanost krajev na kraški planoti, kljub neposredni bližini Trsta (5).

V analizo je bilo vključenih 39 naselij s skupno 24.172 prebivalci po rezultatih štetja iz l. 1971. Naselja so zelo majhna. Največje med njimi so Opčine s 6000 prebivalci, ostale pa lahko razvrstimo v naslednje velikostne skupine:

število prebivalcev	število naselij
0— 99	8
100— 499	21
500— 999	4
1000—2999	5

Naselja so značilno razvrščena v dveh vzporednih črtah. Večja in gospodarsko pomembnejša naselja ležijo v nabrežinskem podolju, ki

poteka v dinarski smeri vzporedno z obalo med Sesljanom in Devinom. Drugi pas leži v vznožju vzpetin ob državni meji. Glavno prometno omrežje se je naslonilo na nabrežinsko podolje.

Metodološka zasnova

Zaradi pomanjkanja podatkov se je bilo treba v prvi fazi raziskave omejiti na prikaz opremljenosti naselij z oskrbnimi dejavnostmi, vendar ob tem upoštevati probleme, ki so specifični za narodnostno mešano ozemlje. Raziskave, ki bi jih bilo treba še izpeljati, so nakazane v sklepnem poglavju.

Pri delu sem deloma uporabil metodo, s katero sta B. J. L. Berry in W. L. Garrison določevala centralnost krajev v okrožju Snohomish (6), predvsem pa sem se naslonil na metodo določevanja centralnosti naselij s stališča določene regije (naselbinskega sistema), ki sta jo izdelala J. E. Alvarez in M. A. A. Lou (7).

Osnova analizi je seznam vseh oskrbnih dejavnosti glede na vrste in število, in sicer za vsako naselje posebej. Na obravnavanem območju je bilo evidentiranih 114 vrst oskrbnih dejavnosti. Izločili smo tiste, ki služijo izrecno le eni narodnostni skupnosti.

Dejavnosti so bile razdeljene v štiri skupine: trgovina (46 vrst), storitve individualnega značaja (npr. obrt: 44 vrst), storitve množičnega značaja (gostinstvo, turizem: 16 vrst) in upravne dejavnosti (8 vrst).

Na podlagi izdelanega pregleda števila in vrste obratov s posameznimi oskrbnimi dejavnostmi za celotno območje so bili izračunani lokacijski koeficienti za vsako dejavnost posebej na osnovi formule W. K. D. Davisa (8):

$$K = \frac{D}{d} \cdot 100$$

d = obrat dejavnosti D ,

D = število obratov določenega sistema ali podsistema

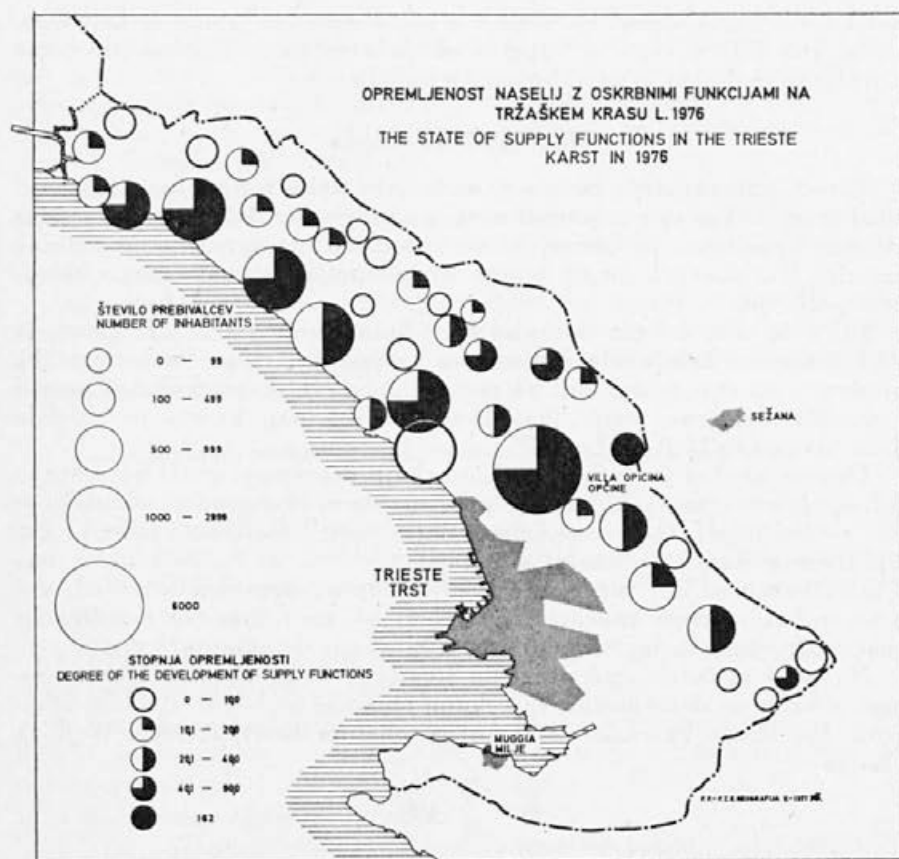
Koeficient ima lahko naslednje vrednosti: $0 < K \leq 100$.

Opremljenost nekega naselja z oskrbnimi dejavnostmi izračunamo z množenjem števila obratov določene dejavnosti z lokacijskim koeficientom za to dejavnost in sicer za vse dejavnosti, ki nastopajo v naselju. Vsota rezultatov nam izraža opremljenost naselja.

Primer: v naselju Gročana sta dve gostilni in en avtoprevoznik. Lokacijski koeficient za gostilno znaša 1,37, za avtoprevoznništvo pa 1,59. Opremljenost naselja je torej izražena z vrednostjo 4,33.

Nekatere značilnosti funkcionalnosti naselbinskega omrežja na Tržaškem Krasu

Analiza opremljenosti naselij je pokazala na dvojno strukturo naselbinskega sistema: na eni strani še obstaja stara tradicionalna, bolj na hierarhičnem principu zgrajena struktura centralnih krajev, na drugi pa po različnih naseljih razpršena razporeditev dejavnosti višje stopnje.

Obe strukturi sta tudi prostorsko jasno ločeni; potekata namreč vzporedno z obalno črto oziroma z državno mejo. Prva obsega obrobni (mejni) del območja, druga pa predstavlja prostor vzdolž glavnih prometnih poti.

Neposredno obmejno območje, ki v zadnjih desetletjih ni doživelo pomembnejšega gospodarskega in socialnega napredka, je ohranilo dokaj pravilno hierarhično razporeditev centralnih krajev. Tak način opremljenosti območja z oskrbnimi dejavnostmi je izraz ohranitve organizacije prostora v agrarni družbi. Za današnje razmere so ta naselja zelo skromno opremljena. Upravne funkcije so na tem območju osnovni nosilci centralnosti, medtem ko je opremljenost s trgovinami in storitvami izredno skromna. Nacionalna struktura prebivalstva je homogena, saj Slovenci predstavljajo preko 90 % prebivalstva.

Z oskrbnimi dejavnostmi bolje opremljeno območje odlikuje izredno gosto cestno omrežje s pomembnima daljnovidnima cestama, ki povezujeta Trst z notranjo Italijo oziroma preko mejnega prehoda z jugovzhodno Evropo. To je območje doseljavanja, predvsem neslovenske narodnosti.

V narodnostnem oziru vlada večja pestrost, saj se v posameznih območjih delež italijanskega prebivalstva približuje polovici. Najbolj razviti dejavnosti sta trgovina in gostinstvo, pri čemer trgovina dosega visoko stopnjo specializacije (prodajalna avtomobilov, prodajalne zlatih predmetov, prodajalna umetniške keramike itd.). Specialnejše dejavnosti niso osredotočene v enem kraju, ampak so razpršene in se navezujejo predvsem na turistični kompleks Sosljana. Izjema je Nabrežina, ki ima enakovredno razvite trgovsko, storitveno in upravno funkcijo.

Sklep

Za solidno poznavanje funkcionalnosti omrežja naselij na Tržaškem Krasu bi bilo potrebno proučiti še naslednje:

1. oblike in intenzivnost odnosov med posameznimi naselji;
2. stopnjo odprtosti naselbinskega sistema: odnos naselbinskega sistema do sosednjih sistemov (do Trsta, do naselbinskih sistemov v Goriški in Videmski pokrajini ter na jugoslovanskem ozemlju);
3. vzrode in načine spreminjanja naselbinskega sistema;
4. v okviru naselbinskega sistema določiti obseg, način delovanja in stopnjo izoliranosti oskrbnih funkcij, ki so v rokah slovenske narodnostne skupnosti.

Priloga: Stopnja opremljenosti naselij na Tržaškem Krasu z oskrbnimi dejavnostmi leta 1976.

A = naselja (razporejena glede na število prebivalcev l. 1971);

B = stopnja opremljenosti z oskrbnimi dejavnostmi (v točkah);

C = stopnja opremljenosti z oskrbnimi dejavnostmi na prebivalca krat 100 (v točkah);

D = delež trgovine v % (od skupnega števila točk za naselje);

E = delež storitev individualnega značaja v % (od skupnega števila točk za naselje);

F = delež storitev množičnega značaja v % (od skupnega števila točk za naselje);

G = delež upravnih dejavnosti v % (od skupnega števila točk za naselje).

A	B	C	D	E	F	G
Opčine — Villa Opicina	4139	69	48	43	7	2
Sosljan — Sistiana	1479	55	38	21	39	2
Križ — Santa Croce	497	23	29	41	26	4
Nabrežina — Aurisina	1458	70	26	50	7	17
Kontovel — Contovello	119	7	13	74	8	5
Prosek — Prosecco	1072	65	55	27	10	8
Devin — Duino	566	66	45	17	26	12
Bazovica — Basovizza	299	40	47	38	3	12
Padriče — Padriciano	82	11	3	28	48	21
Trebče — Trebiciano	143	21	3	86	3	8

A	B	C	D	E	F	G
Ribiško naselje — Villaggio del Pescatore	91	18	73	—	17	10
Repen — Rupingrande	317	82	32	35	19	14
Salež — Sàles	46	15	54	37	5	6
Grljan — Grignano	96	31	—	55	25	20
Gabrovec — Gabrovizza	18	6	—	54	30	16
Mavhinje — Malchina	37	13	34	7	7	52
Gropada — Gropada	25	9	17	66	6	11
Bani — Banne	53	20	43	47	5	5
Šempolaj — San Pelagio	32	13	—	68	4	28
Zgonik — Sgonico	54	29	58	12	20	10
Briščiki — Borgo Grotta Gigante	36	20	6	79	15	—
Col — Zolla	67	35	3	6	8	83
Štivan — San Giovanni al Timavo	24	15	36	47	6	11
Cerovlje — Ceroglie dell'Ermada	4	3	—	—	34	66
Fernetiči — Fernetti	221	163	72	2	26	—
Praprot — Prepotto di San Pelagio	20	15	11	82	7	—
Slivno — Slivia	15	11	—	36	19	18
Repnič — Rupinpiccolo	86	69	29	65	6	—
Gročana — Grozzana	4	4	—	37	63	—
Samatorca — Samatorza	4	4	—	100	—	—
Medja vas — Medeazza	4	4	—	—	34	66
Prečnik — Precenico	1	2	—	—	100	—
Pesek — Pèsek di Grozzana	40	53	56	21	25	—
Devinščina — Devincina	13	20	—	58	42	—
Draga — Draga Sant'Elia	1	3	—	—	100	—
Koludrovica — Colludrozza	3	5	—	100	—	—
Trnovica — Ternova Piccola	1	3	—	—	100	—
Brišče — Brístie	3	9	—	100	—	—
Jezero — San Lorenzo	—	—	—	—	—	—

Bibliografija — Bibliography

1. Kokole V., Centralni kraji v SR Sloveniji. Problemi njihovega omrežja in njihovih gravitacijskih območij; Geografski zbornik XII, SAŽU, Ljubljana, 1971, p. 5—112.

2. Vrišer I., Centralna naselja v Jugoslaviji; Ekonomska revija št. 4, 1968, p. 395—430.

3. Uemov A. J., Vešči, svoistva i otnošenia; Moskva 1963, p. 113—114.

4. Maik W., Zastosowanie koncepcji zespołów osadniczych do analizy funkcjonalnej sieci osadniczej; zbornik Współczesna problematyka osadnictwa wiejskiego, UAM, Poznań, 1976, p. 35—44;

5. Klemenčič M., Štrajn P., Svetina V., Analiza prostorskih, sociogospodarskih in narodnostnih problemov na območju predvidene jugoslovansko-italijanske proste industrijske cone na Tržaškem Krasu, SLORI, Trst, 1977.

6. Berry B. J. L., Garrison W. L., The Functional Bases of the Central Place Hierarchy, Economic Geography, vol. 34, 1958.

7. Alvarez J. E., Lou M. A. M., Determinación cuantitativa de la centralidad de los asentamientos, *Geographica* n. 4, 1973, Madrid, p. 315—329.

8. Davies W. K. D., Centrality and the Central Place Hierarchy, *Urban Studies*, vol. 4, 1967, p. 61—79.

FUNCTIONAL ANALYSIS OF THE SETTLEMENTS OF THE KARST AREA BEHIND TRIESTE

Marijan Klemenčič
(Summary)

Contemporary urbanization processes are more and more blurring the traditional differences between the town and its agrarian hinterland. In this way a new type of physical areas is being created which is not accessible to investigation with traditional geographical methods. In the domain of the geography of settlements it is currently the functional analysis of the network of settlements, based on the general system theory, which is gaining in importance.

The Karst area in the immediate hinterland of Trieste (in Italy) has been found to be a very suitable area to be dealt with by the methods of the functional analysis. The development and the function of the network of settlements is in this case in various respects influenced by a number of factors, e.g. the Karst character of the land, traditional economic centre of Trieste, changes in the political border, nationally mixed population of the area.

Since the information and data generally necessary have not been all available, the first phase of the study is concerned only with the question of how individual settlements are furnished with supply activities. On the area inhabited by 24,172 persons living in 39 settlements, 114 supply activities have been registered. For each of the settlement we have calculated the degree of how well the settlement is furnished with supply activities, using for each of the activity W.K. Davies's location coefficient:

$$C = \frac{\text{particular kind of activity}}{\text{number of working units in a particular system or subsystem}}$$

The analysis of how the settlements are furnished with the activities question has disclosed a twofold structure of the settlement system: the existence of the traditional structure of hierarchically distributed central places in the more remote, economically underdeveloped, and with Slovenes populated belt on the one hand the parallel existence of an economically more developed, nationally mixed belt, having good traffic connections, an adequate regional distribution of also the more important supply activities, and a strong economic influence of the non-Slovene population on the other hand.